

## I anledning af *Et brev om 'humanismen'*

Martin Heidegger: *Et brev om 'humanismen'*. Akademisk Forlag 1988. Oversat og indledt af Søren Gosvig Olesen og Karin Wolgast.

I 1946 blev Heidegger af J. Beaufret stillet spørgsmålet: "Hvordan kan ordet 'humanisme' gives en mening påny?" Heideggers svar blev - efter 2. verdenskrigs mareridt, hvor Heideggers tilknytning til nazismen var velkendt, og på et tidspunkt hvor alle, i hvert fald i Paris, var eksistentialister og humanister - et modspørgsmål: om det nu også var nødvendigt?

At tidspunktet for oversættelsen af dette skrift er valgt skyldes først og fremmest, at i den aktuelle debat, der groft sagt kan deles op mellem på den ene side "anti-humanister"/"dekonstruktivister" og på den anden side "neokantianere", genoptager sidstnævnte temaer i den sartreske humanisme fra tiden omkring *Eksistentialisme er humanisme*. Fra neokantianernes side stilles der krav om, at filosofien nok en gang skal kautionere for humanismens grundlag og politikken i form af demokrati og forsvaret for menneskerettighederne.

I L. Ferry og A. Renaults bog *La pensee 68* bestemmes Heidegger - uden tvivl med rette - som den der har stået fadder til den teoretiske anti-humanisme, som i mere end 20 år har været toneangivende i især Frankrig, repræsenteret først og fremmest af Lacan, Derrida, Foucault og Bourdieu. Deres næste bog blev derfor viet Heidegger selv (*Heidegger et les modernes*), en bog som bl.a. opsummerer og diskuterer karakteren af sidste års debat omkring Heideg-

gers nazistiske fortid, d.v.s. hvilken betydning denne tilknytning, dette engagement kan/skal tildeles i forhold til Heideggers tænkning overhovedet. Det er således en debat som medfører en genoptagelse af det gamle problem omkring forholdet mellem politik og filosofi, (hvilket problem i den hjemlige debat blev artikulert igennem forskellen mellem en 'civilisationskritik', en 'forskelsstænkning' og en rationel kritik (P.Aa. Brandt i *Information* 26/2 1988)). At man inden for en fransk horisont anser det for nødvendigt at reinvestere i den sartreske humanisme, kan man anse for endnu et symptom på, at filosofien ikke løser problemer. Her gik man ellers og troede, at den teoretiske anti-humanisme endegyldigt havde fået gjort kål på en sådan ideologi, og hvor dette ikke var tilfældet, kunne man skolemeisteragtigt påpege dette som en 'Denkfehl'. Heideggers brev om humanismen er hverken et forsvar eller et angreb på humanismen, men snarere en forskydning af debatten til en udredning af, hvorfor humanismen ikke er noget man sådan slipper fri af, som der ikke er så megen pointe i hverken at forsvare eller angribe. Derfor er oversættelsen og udgivelsen af *Et brev om humanismen* ikke blot en udgivelse af endnu en filosofihistorisk klassiker, men kan læses som et indspil fra den person som har været og er kastebold i en aktuel debat. Så vidt om udgivelsens aktualitet.

Men hvorfor vægrer Heidegger sig ved at tildele humanismen en mening på ny? Først en hurtig bestemmelse af, hvad humanisme er for noget: Det er en tankefigur, der opfatter mennesket som et ubetinget eller selvberørende væsen, det der i filosofien kaldes en substans eller subjektum, og netop som ubetin-

get kan det være skabende centrum f.eks. af kunst, teknologi etc. Mennesket er "kreativt" i humanismen. Humanismen er også en ideal bestemmelse af, hvad det vil sige at være menneske, det er en forestilling om det fælles og evigt menneskelige på tværs af tid og sted. Endelig er der Sartres og eksistentia­lismens variant ( som Ferry og Renault, som sagt, knytter an til): Definitionen på mennesket er ikke at have nogen definition. Menneskets væsen er ikke at have noget væsen. Mennesket er intet. Mennesket har ingen bestemmelse eller identitet det være i form af køn, natur, familiær og social placering, men er ren mulighed. Når humanismen kommer på tale både af dens forsvarere og dens angribere bliver Descartes hevet ind på banen og ikke uden grund. Det afgørende ved Descartes er, at mennesket bliver til subjektum. Subjektum - en oversættelse af det græske "hypo-keimenon" - betegner den tilgrundliggende bærer af alle egenskaber, forandringer og tilstande og er altså ikke identisk med jeg'et. Mennesket er i metafysikken før Descartes en afledet størrelse af det højeste subjektum, af det absolutte, om det så kaldes ideen eller Gud. Når mennesket bliver til det første og egentlige subjekt, bliver det til dét værende i hvilket alt værendes værensmåde og sandhed har sin grund og tænkning bliver til fore-stillende tænkning. Det værende bliver til genstand ("Gegen-stand"), tingen bliver til genstand, stående imod og over for "res cogitans", og erkendelsesteoriens paradigme er sat - altså et subjekt over for et objekt. Afgørende ved dette - og her gøres en lang historie kort - er at naturbeherskelsen, den instrumentelle fornuft, som det hedder hos Adorno og Hork-

heimer eller teknikken (som Heidegger kalder det, men i en anden betydning, som det fører for vidt at komme ind på her) har samme metafysiske grund som humanismen, nemlig i det kartesianske subjekt, der står uden for verden, og over for det værende, som bliver til at regne med, man kan være sikker og vis på det. Subjektivitet og objektivitet er dermed to sider af samme sag.

Det er derfor problematisk når eksempelvis Sartre kan hævde i *Eksistentia­lisme er humanisme*, at Descartes' cogito må være absolut sandhed, da det skulle være den eneste mulige forhindring for at subjektet bliver gjort til objekt. Tværtimod: det er netop Descartes' cogito, der muliggør, at mennesket bliver gjort til objekt for forvaltning fra undfangelse til død. Psykologien er et eksempel på, hvorledes subjektet bliver gjort til objekt (for viden), og ved denne manøvre har den udelukket sig fra at stille spørgsmålet om menneskets værensmåde, om subjektivitet. Bevidsthedsfilosofien har ligeledes sin artikulerede grund hos Descartes, hvor tænkning væsentligt er selvbevidsthed. Subjektet tænkt humanistisk som selvbevidsthed er korrelateret til det værende karakteriseret i objektivitetens termer, altså som evidens, stabilitet, sikkerhed etc. Når der derfor er blevet stillet krav til tænkningen om at værne om subjektiviteten, at gengive subjektiviteten dens centrale plads imod videnskabens/den instrumentelle fornufts knægtende, manipulerende objektivitet af menneskelivet er det således ikke en fundamental problematisering hverken af humanismen eller teknikken grund, men snarere en nostalgisk - restaurativ tilde­ling af en ekstra sikkerhedssele på bagsædet til grundlaget for også teknikken.

For Heideggers vedkommende har det derimod været projektet fra og med *Sein und Zeit* at komme uden om humanismens grund, altså Descartes cogito, Kants transcendentale subjekt eller Husserls begribelse af transcendenten som intentionalitet - en bevidstheds rettedhed mod en genstand.

*Sein und Zeit* er fra først til sidst en udarbejdelse af spørgsmålet om værens mening/værens sandhed, et spørgsmål som filosofien/metafysikken er karakteriseret ved at glemme via det fix, som gør det værendes væren til et (nær)-værende. Det handler om forskellen mellem det værende og væren, den ontologiske differens, som det hedder i de senere skrifter, det er forskellen mellem den horisont/"Welt", som bestemmer en given historisk epoke og det som giver sig i den som nærværende. Fundamentalontologien i *Sein und Zeit* er formaliseringer af metafysikkens mulighedsbetingelse, den er *Dasein*-analytik. Termen *Dasein* er en ontologisk, formal bestemmelse af det værendes væren, som mennesket er, menneskets værensmåde og er altså ikke identisk med mennesket, hvorfor eksistentialontologien ikke er blot endnu en variation over eksistensfilosofiens og psykologiens temaer. Dette må forblive en påstand her, men det har betydning for udlægningen af den berømte "Kehre", som Heidegger i brevet om humanismen pointerer ikke drejer sig om en ændring af standpunkt, en art kovending, men netop en drejning, forskydning på grundlag af fundamentalontologien, som altså forbliver en forudsætning for Heideggers senere arbejder. Når Heidegger i 1929 i skriftet *Kant und das Problem der Metaphysik* bestemmer fundamentalontologien som forblivende inden for metafysikkens vo-

kabular, ja er metafysikkens metafysik kan det læses på den måde at *Sein und Zeit* tendentielt er ude i et begrundelsesærinde for metafysikkens mulighedsbetingelse. Når neokantianere som Ferry og Renault i *Heidegger et les modernes* vil reducere *Dasein*-analytikken til Kants skematisme, *Dasein* som værende lig med det transcendentale subjekt, er der netop tale om en reduktion, da førnævnte begrundelsesærinde aldrig er en udarbejdelse af den rene mulighed, netop fordi bl.a. mottoet i begyndelsen af værket markerer, at der er tale om de historiske betingelser for muligheden af en erfaring af det værende. Det er altså ikke de transcendentale betingelser for erfaring overhovedet, der er på tale, men en udarbejdelse af dén horisont inden for hvilken erfaringen faktisk gives. Der er tale om den horisont mennesket faktisk er kastet ind i ud fra hvilken "før-ontologisk" værensforståelse der skabes orden i tingene, altså hvorledes det værende kan siges, ses og høres. Når Heidegger døber sit projekt "værenshistorie" i sine senere skrifter, er der tale om en historicering af den horisont, "Welt", som mennesket er kastet ind i. Det handler om ikke at tænke væren som grund, men at tænke væren som en stadig forskydning, ophævelse af grunden, hvor erfaringen af det værende, værensforståelsen, stadig berøves dens stærke, stabile grund, som G. Vattimo i forlængelse af Heidegger har formuleret det. Væren giver sig, enhver historisk epoke er en begivenhed, "Ereignis", hvor der ikke kan spørges med hvorfor, kun hvordan fordi ethvert "hvorfor" må operere med et "før" og nogle nød-vendige konsekvenser, og det kan netop ikke besvares når "Grunds" logik søges undermineret. Der

er ingen grund til historiens gang, det sker bare slet og ret. Det er verdens historie og ikke verdenshistorie. Værenshistorien er altså ikke et historiefilosofisk projekt. Historiciteten er skæbne ("Geschick", "Geschicklichkeit"). Det er som en telefonopringning, man ikke kan ignorere, men er tvunget til at besvare.

Afgørende er nu, at ændringen i mellemværendet mellem væren og det værende, mellem den historisk konstituerede, endelige horisont og det, som giver sig som nærværende indbefatter en ændring i prægningen af menneskets væsen. Heideggers 'Wesen' er altid en begivenhed, en 'Ereignis' og derfor aldrig en evig, universel essens.

Det er ikke afgørende for Heidegger, om humanismen har gyldighed eller ej, men det afgørende ved den er, at den som enhver anden 'isme' er metafysisk og derfor blokerer for spørgsmålet om værens mening, og dermed om spørgsmålet om det værendes væren, som mennesket er. Humanismen og for den sags skyld den filosofiske antropologi overhovedet kan netop ikke spørge til menneskets væsen, da de forudsætter/har som grund det, som skal spørges til.

Faktisk kan man sige, at *Et brev om humanismen* er én lang udredning af, hvorfor det ikke giver mening at stille sig som projekt at tildele humanismen en mening på ny, for et sådant projekt er bundet til forestillingen om, at man kan vælge eller beslutte sig for en metafysik eller lade være med det.

Det er et projekt som finder sin genkomst hos neokantianerne Ferry og Renault i deres krav om en restaurering af det transcendentale subjekt. I dette krav ligger den forestilling underdrejet, at subjektet/subjektiviteten skulle være

forsvundet i decentreringsens syrebad. En repræsentant for den udskældte antihumanisme, Lacan, hvis tænkning i parentes bemærket i væsentlig grad er kongenial med Heidegger, stiller om nogen spørgsmålet om subjektivitet vel at mærke ved ikke at gøre subjektet til objekt for en andens viden. Psykoanalysen er ikke psykologi. En psykoanalyse foregøgler ikke, at man slipper af med 'det imaginære', den helbreder ikke endsiges er opbyggelig for den sags skyld. Proklamationen af Subjektets død, Mennesskets død og alt muligt andet død skal vel ses i sammenhæng med det, som Nietzsche udtrykte som sin frygt for, at vi ikke slipper af med Gud, så længe vi tror på grammatikken. Eller i forskellen mellem det som Heidegger kaldte 'Überwindung' og 'Verwindung', altså noget som antydningvis intet har med frigørelse at skaffe.

At '68-tænkningen' ikke har været leveringsdygtig i en afsikring af grundlaget for menneskerettighederne er rigtigt, men det er ikke det samme som at hævde at den skulle have negeret disses eksistens. At grunden under menneskerettighederne ikke kan absoluteres fratager dem ikke gyldighed, med mindre man siger, at kun det som er evigt/universelt kan forlenes med gyldighed. Antihumanismen skulle i følge Ferry og Renault resultere i en simpel negation af principperne i en demokratisk humanisme (*Heidegger et les modernes*, p. 41) og har ført til historisme og dermed relativisme. Men at antihumanismen har udfoldet sig som diskurs-analytik, som en analyse af anonyme strukturer, der konstituerer subjektet, som sætter betingelserne for hvad, der kan gælde som videnskab og filosofi har aldrig megalomant

prætenderet at en sådan teoretisk praksis med et slag skulle fra-vriste f.eks. videnskaben og dens sandhedsbegreb gyldighed (og her ser jeg bort fra den vist nok hedengangne 'glade nihilisme'). Pointen med al snakken om diskurser og anonyme strukturer var jo netop, at her hjalp ingen 'bevidst-gørelse'. Eller sagt på en anden måde: At en moderne subjektivitet erfarer sig som decentreret, som manglende suverænit er sat af en metafysik, som har sin grund i det kartesiske subjekt.

Endvidere for her at citere Heidegger p. 60-61: "tænkningen imod 'værdierne' påstår ikke, at alt, hvad man erklærer for 'værdier' - 'kulturen', 'videnskaben', 'menneskeværdet', 'verden' og 'Gud' - skulle være værdiløst. Det gælder snarere om endelig at indse, at netop kendetegnelsen af noget som 'værdi' berøver det således værdsatte dets værd. Det betyder: ved bedømmelsen af noget som værdi kommer det værdsatte kun i betragtning som genstand for menneskets vurdering. Men det, som noget er i sin væren, udtømmes ikke i dets genstandighed, især ikke, når genstandsligheden har karakter af værdi. Al værdsætten er, også dér hvor den værdsætter positivt, en subjektivering. Den lader ikke det værende: være, men værdsættelsen lader blot som objektet for sin handlen det værende - gælde. Den besynderlige bestræbelse på at bevise værdiernes objektivitet ved ikke, hvad den gør. Hvis man ligefrem forkynder 'Gud' som 'den højeste værdi', så er det en nedgøring af Guds væsen. Tænkningen i værdier er her og i andre tilfælde den største blasfemi, som kan tænkes over for væren. At tænke imod værdierne, vil derfor ikke sige at slå til lyd for det værendes værdiløshed og intethed, men betyder:

imod subjektivering af det værende til blot og bart objekt at bringe lysningen i værens sandhed frem for tænkningen." Eller med andre ord: At stille førnævnte krav om en absolutering af menneskerettighedernes grund er netop relativisme, for så kunne man jo bare lade være. Et sådant krav har dog også mere karakter af at ophæve menneskerettighederne, den demokratiske humanisme til religion, de får karakter af et trosspørgsmål. I forlængelse af Heidegger kan problemet ikke diagnosticeres som et valg mellem en absolutisme eller en relativisme, da begge positioner forbliver inden for en bevidsthedsfilosofisk horisont. Lidt hurtigt kan det derfor hævdes at forholdet mellem filosofi og politik egentlig er uproblematisk, der er ingen modsigelse mellem en teoretisk anti-humanistisk praksis og en politisk praksis i eksempelvis 'Amnesty International'. Etikken er ganske vist blevet nihilistisk, den har mistet sin stærke, strunke og faste grund, men det betyder ikke at den er grundløs i form af et "anything goes", grunden er blot blevet svækket, ontologien er blevet svag. Den er vel blevet kvindagtig for nu at blive inden for en godt afprøvet og hævdunden metaforik, som nok så megen 'for-skelstænkning' heller ikke er sluppet af med, hvilket den heller ikke bildte sig ind.

Oversætterne Karin Wolgast og Søren Gosvig Olesen har lavet en fin, instruktiv indledning til *Et brev om 'humanismen'*. Oversætterne har haft som princip "at frembringe en ubrudt, dansk tekstflade." Det er lykkedes fint.

**Kirsten Hyldgaard**